

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ARHEOLOGICĂ A CHIȘINĂULUI (Catalogul monumentelor arheologice)

Ion Tentiuc
Mariana Vasilache

Intensificarea cercetărilor istorice și, inerent, a celor arheologice, trecerea de la aspectele cu caracter general la cele de analiză aprofundată, de detaliu, fenomene observate în ultimele decenii, a condus la evidențierea unor posibilități reale pentru a pune în lumină aspecte noi și elemente concludente, anterior necunoscute, privind evoluția comunităților românești în anumite zone restrânse, particularizând investigațiile la nivel regional și local. Prin aceasta se explică interesul crescut și apariția unui număr impresionant de lucrări și studii monografice dedicate istoriei unor localități aparte, sate, comune, dar și unor orașe din Republica Moldova.

În această ordine de idei, de un interes constant s-a bucurat și Chișinăul care, în virtutea poziționării sale geografice și economice, la începutul secolului al XIX-lea a devenit un important centru politic, administrativ și cultural al regiunii. Această ipostază a determinat și atenția sporită de care a beneficiat localitatea din partea istoricilor, dar și a amatorilor de antichități, pentru toată perioada modernă.

Pe de altă parte, vom remarca faptul că până în prezent nu s-a reușit creionarea unei imagini coerente, unitare referitoare la dinamica locuirilor umane, în zona geografică investigată, din cele mai vechi timpuri până în perioada medievală. Lipsa unor cercetări arheologice direcționate, a unor investigații de amănunt, privind perioadele istorice lipsite de suportul documentelor scrise, a făcut ca în studiile de sinteză, în lucrările monografice sau în cele cu caracter enciclopedic, dedicate Chișinăului, multiple aspecte social-economice, politice și culturale să fie reflectate foarte sumar, în fraze generale. Spre exemplu, în cele trei monografii dedicate istoriei Chișinăului, publicate până în anul 1945, cea „jubiliară”, din anul 1913 (Юбилейный 1913), lucrarea lui Ștefan Ciobanu de la 1925 (Ciobanu 1996) și cea privind semimileniul capitalei de la 1936, de Gheorghe

Bezviconi (Bezviconi 1996), nu sunt abordate în nici un fel perioadele preistorice sau, altfel zis, istoria arheologică a urbei.

Menționăm că cele mai timpurii atestări ale unor situri arheologice în localitatea *Chișinău* le găsim în sursele documentare scrise medievale și premoderne. Astfel, chiar în prima mențiune a toponimului *Chișinău*, cea de la anul 1436, este amintită o așezare veche, probabil dispărută, *se-liștea tătărească*, situată peste râul Bâc, vis-à-vis de Colina Măzărache (DRH 1975, nr. 158; MEF 1978, doc. nr. 22). Un alt document menționează „săliștea vechi a Mănecștilor”¹. Totodată, în actele din perioada medievală și modernă, în calitate de reper pentru delimitarea hotarelor unor proprietăți, sunt amintiți mai mulți tumuli. Aceștia apar sub diferite denumiri, printre care „Movila Lungă”, „Movila Găunoasă”, „Movila Calului”, „Movila lui Bârcă”² (Eșanu 1998, 141-142, 159, 191), „Movila lui Hreapcă”, „Movila Turcului”, „Movila lui Zăgănescu” (Хынку 1987, 14-16, 18), „Movila lui Burcel” (Sainciuc 2000, 62), „movilița mică”, „beșica di movilă”, „beșăcută de moviliță” (Eșanu 1998, 190), „din gios di movilă” etc.

Intensificarea cercetărilor arheologice de după cea de-a doua conflagrație mondială a făcut să se acumuleze mai multă informație despre perioadele puțin cunoscute din trecutul Chișinăului. Primele investigații periegetice și de teren sunt efectuate în anii 1955-1956 de către cercetătoarea moscovită Ana Meljukova (Hîncu 1996). În partea de nord a orașului, la intersecția șoselelor Poltava și Chișinău-Strășeni a fost descoperită și parțial investigată așezarea aparținând perioadei Hallstattului tracic, datată în secolele XII-X a. Chr., care a dat nume unei noi culturi arheologice – *Chișinău-Corlăteni* (Мелюкова 1956, 25-54;

¹ Scrisoarea lui Enăcachi Păun de la 25 septembrie 1811 (vezi: Eșanu 1998, 191).

² După hotărnicia moșiei Mănecști (= Muncești) de la 8 mai 1780.

Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, nr. 79, 28). În anul 1956 Emanuil Rikman a efectuat un mic sondaj în zona Petricani a Chișinăului, în Valea Husia, unde a dezvelit o groapa menajeră din perioada secolelor III-IV d. Chr., aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjahov (Рикман 1975, 124). Un alt mic sondaj a fost efectuat în anul 2002, de către cercetătorii Gh. Postică, I. Borzic și I. Tentiuc, în zona istorică a orașului, în partea de jos a străzii Hâncești. A fost adunată o colecție mică de ceramică din perioada medievală, fără a putea identifica și complexe arheologice.

Prima investigație arheologică de amploare, în hotarele Chișinăului, a fost efectuată doar în anul 2009. În timpul lucrărilor de amenajare a lacului Valea Morilor, s-a descoperit o stațiune paleolitică și resturile unor schelete de mamuți (de la cel puțin șase indivizi) (Obadă 2010, 139). Tot aici, pe suprafața de circa 1265 m² investigați, au fost colectate 68 piese din silex, câteva percutoare și mai multe vârfuri de sulită și de săgeată din os³.

Cercetările de salvare întreprinse în 2009 și 2010 de către cercetătorii de la Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei și de la instituțiile specializate ale Academiei de Științe a Moldovei au permis de a identifica în această microzonă câteva situri arheologice din diferite perioade istorice. În afară de stațiunea din epoca paleoliticului superior de la Valea Morilor unde, conform unor opinii, era și locul pentru vânătoare de mamuți, la distanța de circa 500 m spre vest de ea, pe ambele maluri ale râulețului Durlești, pe locul de vărsare în lac, a fost descoperit un important sit pluristratigrafic. Cercetările arheologice de salvare au permis identificarea, pe o suprafață de circa 600 m² a unor complexe (locuințe și gropi menajere) din mai multe perioade istorice: resturi de locuințe și gropi din perioada eneolitică, aparținând unor așezări din perioada Precucuteni III (inceputul mileniului V a. Chr.) și Cucuteni-Tripolie AB2 (mijlocul mileniului V a. Chr.); gropi menajere din perioada Hallstattului tracic, aparținând culturii Chișinău-Corlăteni (secolele XII-XI a. Chr.); resturi de locuință din epoca romană (cultura Sântana de Mureș-Černjahov, secolele III-IV d. Chr.); două locuințe din perioada evului mediu timpuriu, aparținând culturii protoromânești

Lozna-Dodești-Hansca (= Protodridu) din secolele VII-VIII d. Chr. (Bodean 2010).

Totodată, în anul 2010, au fost efectuate primele investigații în zona istorică a Chișinăului, lângă Biserica Măzărache. Aici, pe lângă unele materiale din epoca bronzului tardiv și epoca fierului timpuriu, au fost descoperite fragmente sporadice de ceramică din secolele XI-XIII, aparținând culturii Răducăneni, dar și un număr impresionant de materiale din secolele XVI-XVII și XVIII-XIX. Pentru perioada evului mediu cele mai interesante s-au dovedit a fi un șanț de apărare adânc de până la 4,5 m și lat, în partea superioară, de până la 5 m, care întretăia promontoriul Bisericii Măzărache pe linia est-vest, formând, probabil, o fortificație de refugiu care a funcționat în secolele XVI-XVII⁴. Totodată, la poalele colinei Măzărache, au fost descoperite resturile unei locuințe de suprafață cu pivniță de piatră, datată în secolele XVI-XVII și ale unei construcții monumentale din cărămidă roșie, bine conservate. Aceasta de la urmă pare a fi apeductul urbei, identificat în apropierea așa-numitei Fabrici de Apă a orașului, proiectat de arhitectul Al. Bernardazzi la sfârșitul secolului al XIX-lea (Бубис 1997, 59-62).

În procesul investigațiilor, deopotrivă cu alte complexe aparținând așezării medievale *Chișinău* din secolele XVI-XIX, a fost descoperit cimitirul afiliat locașului. Este necesar să menționăm că cea mai mare parte a necropolei a fost distrusă în perioada postbelică. Investigațiile au fost efectuate la periferia de sud-vest a cimitirului și lângă absida de nord a Bisericii. Pe o suprafață de circa 80 m² au fost descoperite 52 de morminte. În mormântările sunt efectuate în conformitate cu ritul și ritualurile creștine de înhumare. Defuncții erau depuși pe spate, orientați cu capul spre vest, cu brațele amplasate pe piept (în cazuri izolate mâinile sunt puternic îndoite din cot și depuse pe umeri) sau abdomen. Adâncimea la care au fost descoperite gropile funerare variază între 50 și 150 cm.

O altă necropolă medievală a fost descoperită și parțial cercetată în stânga râulețului Bâc, pe strada Cornești, de către S. Agulnicov. Cele două morminte investigate fac parte, probabil, din ve-

³ Informația o datorăm cercetătorului științific de la Institutul de Zoologie al AȘM, Teodor Obadă, mulțumindu-i și pe această cale.

⁴ Cercetătorul Ion Hîncu credea că această fortificație ar putea aparține secolelor IV-III a. Chr. (Hîncu 2003, 163). Până la noi cercetări, problema datării șanțului de apărare rămâne deschisă.

chiul cimitir al Râșcanilor, aparținând secolelor XVI-XVII.

* * *

Ce cere de menționat puținătatea și chiar lipsa cvasi-totală a investigațiilor arheologice efectuate până în prezent în hotarele Chișinăului care, după cum vom vedea din Repertoriul anexat acestor rânduri, nu duce lipsă de monumente importante pentru perioadele preistorice. Procesul de cercetate de suprafață, de identificare a siturilor arheologice în cadrul urbei, a cuprins întreaga perioadă postbelică și a fost la unison cu cel efectuat în tot teritoriul Republicii Moldova.

Astfel, în spațiul pruto-nistrean activitatea de identificare și inventariere a monumentelor de istorie și arheologie a demarat încă din primele luni de după Războiul al Doilea Mondial. Deja în anul 1945 (31 iulie) a fost adoptată prima hotărâre a Consiliului Comisarilor Poporului al RSS Moldovenești „*Despre ocrotirea monumentelor istorice și arheologice*”. Prin ea se interzicea demolarea sau refacerea monumentelor de istorie și distrugerea siturilor arheologice. Pentru aceasta a fost creată o comisie specială, obligată să realizeze inventarierea și examinarea monumentelor istorice și de cultură, dar și elaborarea unei liste a monumentelor pentru a fi luate sub protecția statului. Acest prim Registru al monumentelor a fost aprobat printr-o hotărâre de guvern în anul 1949 (20 august). Din totalul de 26 de monumente incluse în el 12 făceau parte din categoria siturilor arheologice (Nicolaev 1993, 197). Nici unul dintre ele nu reprezentau Chișinăul. Următoarea listă, confirmată prin hotărârea guvernului de la 21 iulie 1953, cuprindea doar 10 situri arheologice și a rămas neschimbată până la sfârșitul anilor '60 ai secolului XX.

În anul 1961 pe lângă comitetele executive raionale și orașenești au fost organizate comisii pentru ocrotirea naturii și a monumentelor istorice (pe baze obștești), iar în anul 1965 a fost creată Societatea moldovenească de ocrotire a monumentelor de istorie și cultură. Hotărârea guvernului de la 28 septembrie 1967 „*Despre starea și măsurile pentru îmbunătățirea ocrotirii monumentelor de istorie și cultură*” a impulsionat activitatea de cercetare și evidență a monumentelor, astfel încât în anul 1968 a fost realizată o nouă listă a monumentelor. Numărul siturilor arheologice din

această listă a crescut până la 45 (Nicolaev 1993, 205-207).

Numărul monumentelor luate în protecția statului a crescut pe măsura extinderii cercetărilor științifice, a creșterii interesului pentru patrimoniul național mobil și imobil. Astfel, în anul 1969, pentru prima dată a fost adoptată o lege privind protejarea patrimoniului cultural (*Despre ocrotirea monumentelor de cultură*). În lege sunt stabilite principiile generale de evidență și protecție a monumentelor, sunt create organele responsabile pentru aceasta. În urma investigațiilor, după doi ani (octombrie 1971), a fost publicată o nouă listă a monumentelor ocrotite de stat. Numărul lor practic s-a dublat în comparație cu lista precedentă. Astfel, dacă în lista din iulie 1968 erau luate la evidență – 119 situri, apoi în cea din 1971 numărul acestora a ajuns la 272. Totodată a crescut și numărul monumentelor arheologice identificate, care practic s-a triplat – 117 față de doar 45 câte erau cunoscute în anul 1968.

La începutul anilor '70, cercetătorii Sectorului de arheologie de pe lângă Institutul de Istorie al AȘM au publicat, în cadrul a 8 volume, structurate cronologic, după epoci istorice, un repertoriu arheologic al Republicii Moldova.

În anul 1975 Consiliul de Miniștri al RSSM a luat hotărârea de a elabora *Codul monumentelor de istorie și cultură din RSS Moldovenească* (Свод памятников истории и культуры Молдавской ССР)⁵. Întru îndeplinirea acestor deziderate, pe lângă Secția de Etnografie și Studiul Artelor al Academiei de Științe a fost organizat un sector al monumentelor de istorie și cultură. Acesta avea drept sarcină elaborarea strategiilor, a activităților științifico-metodice și organizatorice pentru pregătirea *Codului*.

În același an, pentru identificarea și cercetarea monumentelor arheologice în zonele noilor construcții, pe lângă sectorul de arheologie al Secției, a fost creat un grup specializat de cercetători. La nivel de guvern, pe lângă Ministerul Culturii, a

⁵ Această hotărâre venea să îndeplinească una din deciziile/hotărârile Ministerului Culturii al URSS și a Prezidiului Academiei de Științe al URSS „Despre pregătirea Codului monumentelor de istorie și cultură din URSS”, adoptată cu mulți ani în urmă, încă la 2 octombrie 1967. Procesul anevoios de identificare și înregistrare a siturilor s-a încheiat în perioada sovietică cu editarea în anul 1987 doar a machetei primului volum al Codului, care cuprindea monumentele din 15 raioane din zona de nord a Moldovei.

fost constituit Consiliul metodic-științific pentru ocrotirea monumentelor⁶.

La 29 decembrie 1977 a fost adoptată o nouă lege *Despre ocrotirea și utilizarea monumentelor de istorie și cultură* din RSSM, care a intrat în vigoare la 1 mai 1978. Aceasta era mai completă și mai cuprinzătoare în comparație cu legea anterioară, din anul 1969. În ea un rol important, alături de evidența și protejarea siturilor, se acorda cercetării monumentelor în cadrul problemei științifice cu denumirea sofisticată: *A cerceta monumentele de istorie și cultură din Moldova, a elabora și introduce măsuri pentru ocrotirea lor* (Nicolaev 1993, 209). Astfel, către anul 1988 se prevedea de a include în lista monumentelor de istorie și cultură ocrotite de stat circa 9 mii de situri.

Activitatea de inventariere a siturilor a făcut ca pentru prima dată, în anul 1987, să fie publicată, într-o broșură aparte, lista siturilor arheologice ale or. Chișinău. În ea au fost incluse 8 stațiuni și așezări din diferite perioade istorice și circa 30 de tumuli (ХЫНКУ 1987, 3-22).

La începutul anilor '90 ai secolului XX începe o nouă etapă, calitativ nouă, de repertoriere generală a monumentelor de cultură din Republica Moldova. Cercetătorii Institutului de Arheologie al Academiei de Știință a Moldovei au efectuat un volum de muncă impresionant pentru verificarea situației reale a siturilor deja cunoscute și identificarea unor monumente de arheologie noi.

Repertoriul orașului Chișinău, realizat de cercetătoarea O. Larina în 1993, cuprinde 39 de situri arheologice. În cadrul lor au fost identificate cinci stațiuni și așezări și 34 de tumuli.

Un rol important privind identificarea și repertorierea siturilor arheologice l-a avut *Legea nr. 1530-XII privind ocrotirea monumentelor RM*, adoptată la 22 iunie 1993. Ea a fost publicată în Monitorul Oficial, nr. 1 din 1994, fără a include însă și *Registrul (Lista) monumentelor ocrotite de stat*. Registrul a fost publicat doar la 2 februarie 2010⁷.

Orașul Chișinău este reprezentat în Registrul de nouă situri arheologice care au statut de monu-

mente de categorie națională. Acestea cuprind doar așezări (nu și necropole sau tumuli) din diferite perioade istorice, pornind de la epoca Halstattului tracic (secolele XIII-IX a. Chr.) și până la perioada romană (secolele II-IV d. Chr.) și evul mediu (secolele XIV-XVII), care au statut de monumente de importanță națională, ocrotite de stat, descoperite în hotarele actuale ale orașului Chișinău.

Concomitent cu elaborarea Registrului național, a fost realizat și adoptat, prin decizia Consiliului Municipal Chișinău de la 19 ianuarie 1995, *Registrul monumentelor de importanță națională și municipală*. Acesta cuprinde 997 de situri⁸. Din categoria siturilor arheologice fac parte cinci așezări și 34 de tumuli, identificați pe teritoriul actual al orașului. Menționăm că aceste date statistice se referă la anul 1993, după care nu a mai fost efectuată o inventariere a siturilor arheologice din municipiu, chiar dacă practicile internaționale recomandă, după cum am atras atenția mai sus, ca evaluarea să se facă o dată la trei ani.

Lista monumentelor arheologice din municipiul Chișinău (la data de 16.11.2009), care ne-a fost oferită, cuprinde 71 de situri, dintre care în perimetrul orașului sunt înregistrate 40 de situri (șase stațiuni și așezări și 34 de tumuli)⁹.

În anii 2009-2010 cercetătorii Centrului Arheologic al Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM Serghei Agulnicov și Sergiu Popovici au realizat o nouă Listă și o hartă a monumentelor arheologice din municipiul Chișinău. Ea cuprinde 111 situri. Dintre acestea, în perimetrul actual al orașului sunt evidențiate 60 de monumente: 14 stațiuni și așezări, o necropolă medievală tardivă și 45 de tumuli (Agulnicov, Popovici 2010).

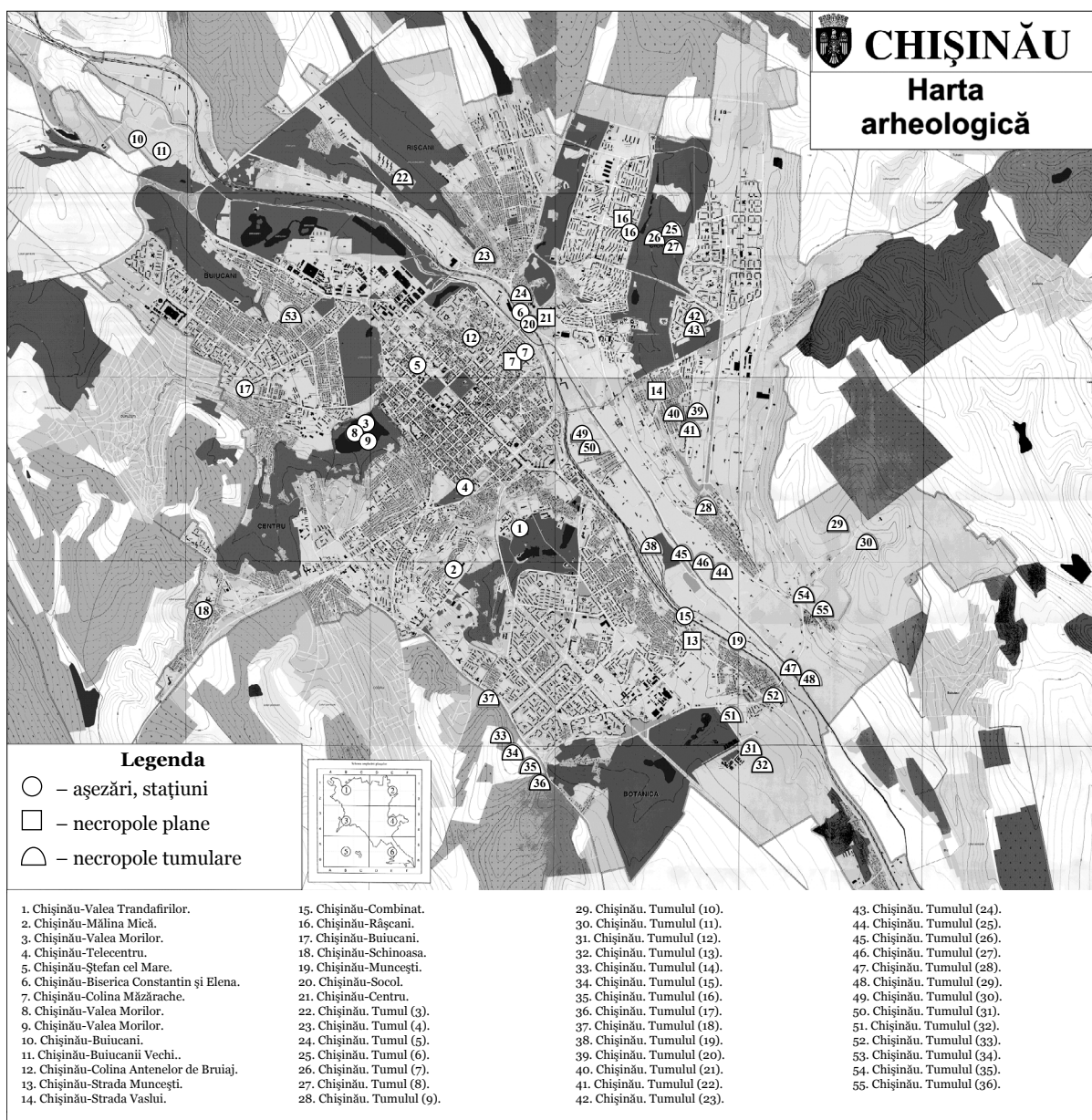
Pornind de la faptul că în 2011 se împlinesc 375 de ani de la prima mențiune a Chișinăului, am

⁸ La 19 mai 2009, Consiliul Municipal Chișinău, prin punctul 3 al Deciziei nr. 68, a abrogat Registrul în vederea elaborării unei liste noi, reactualizate, încălcând prevederile Legii privind ocrotirea monumentelor, nr. 1530 din 22.06.1993. Legea menționată nu prevede abrogarea unui registru existent, ci „reactualizarea lui pe bază de liste adiționale, la intervalul de trei ani” (vezi: Legea, Art. 18 (2)). Protestele specialiștilor și ale societății civile au făcut ca la 15 decembrie al aceluiași an punctul 3 al Deciziei nr. 68 să fie anulat, repunând astfel Registrul în legalitate (Musteață 2010, 13).

⁹ Mulțumim și pe această cale dlui Gheorghe Postică, dr. hab., viceministru al Culturii, pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție lista, dar și pentru sfaturile utile care ne-au fost date în procesul realizării acestui studiu.

⁶ Научный совет по проблеме „Исследование памятников истории и культуры Молдавии”.

⁷ Vezi: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Anul XVII (3548-3550), nr. 15-17 din 2 februarie 2010, 6-109.

Harta 1. Chișinău. Așezări, necropole plane și tumulare.

sistematizat informațiile privind siturile arheologice ale orașului, pentru a completa un anumit stadiu al cunoașterii asupra perioadelor vechi ale istoriei acestui important centru urban al Republicii Moldova, considerând necesară includerea în circuitul științific a noilor rezultate ale investigațiilor periegetice și de teren în cadrul unui Repertoriu. Totodată, am realizat o succintă analiză a etapelor evaluării monumentelor arheologice din Republica Moldova, inclusiv ale celor din orașul Chișinău, în vederea determinării exacte a numărului acestora, incluzând și informații despre siturile descoperite recent.

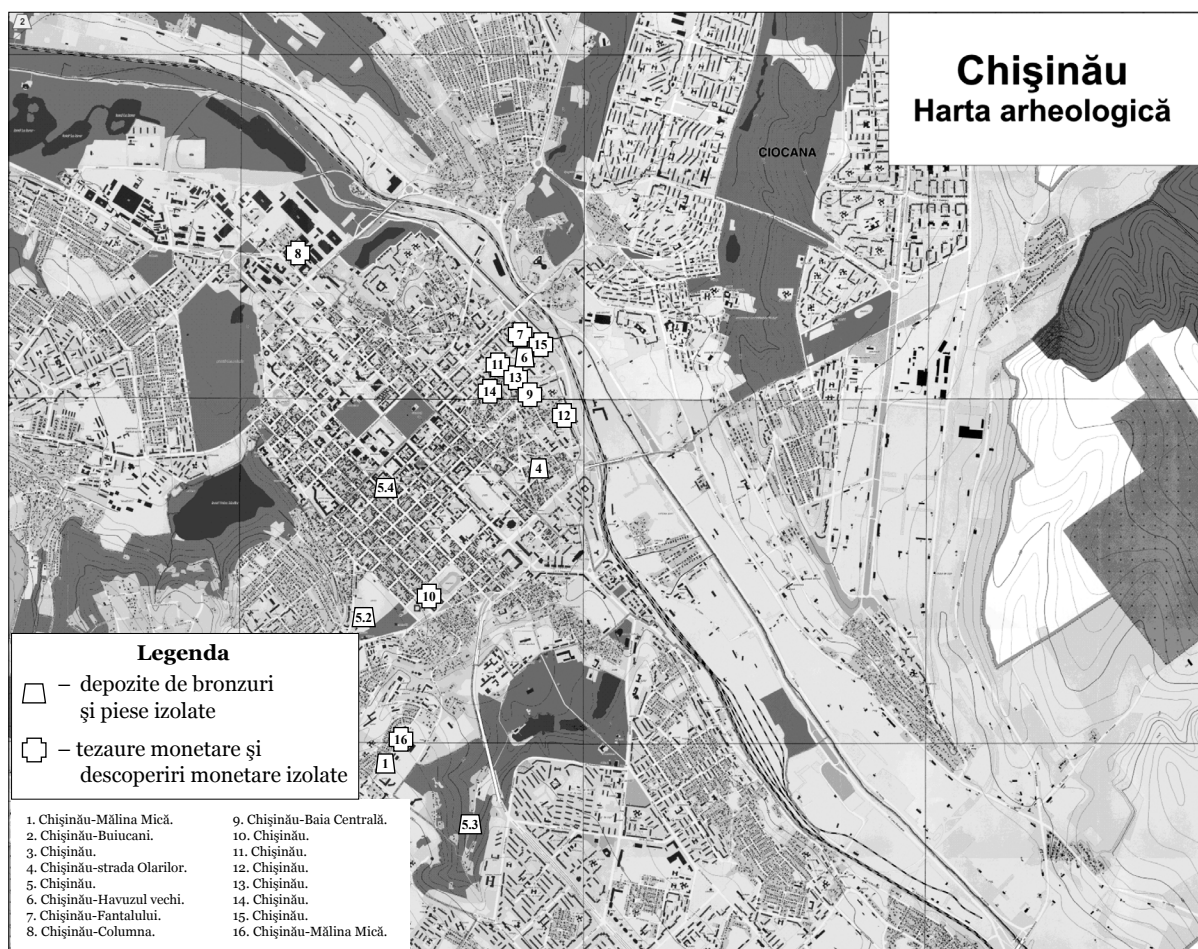
CATALOG

(Situri arheologice, depozite și tezaure monetare)

I. Stațiuni, așezări, necropole

1. Chișinău-Valea Trandafirilor¹⁰. Sit pluristratigrafic situat în sectorul Botanica. Este reprezentat de: a. Stațiune din epoca paleoliticului superior (c. 35.000-10.000 b.c.); b. Așezare din epoca romană târzie, cultura Sântana de Mureș-Černjahov (secolele III-IV d. Chr.); c. Așezare

¹⁰ Numărul de ordine din Catalog corespunde cu numerele respective de pe hartă (fig. 1).

Harta 2. Chișinău. Depozite și tezaure monetare.

medievală timpurie aparținând culturii Lozna-Dodești-Hansca (=Protodridu), datată în secolele VIII-IX d. Chr. Situl a fost descoperit pe teritoriul parcului Valea Trandafirilor, pe locul unde a existat Combinatul de uleiuri etero-oleaginoase, în zona fostului Centru pentru tineret de pe strada Melestiu, nr. 7 (fosta str. Kerçi).

Descoperire sit: N. Chetraru, 1958.

Bibliografie: Керрару, Рикман 1960, 78; Федоров, Чеботаренко 1974, nr. 103, 32; Larina 1993, 1; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 3.

2. Chișinău-Mălina Mică. Sit pluristratigrafic situat în sectorul Centru. Este reprezentat de: a. Stațiune din epoca paleoliticului superior (c. 35.000-10.000 b.c.)¹¹; b. Stațiune din epoca

¹¹ Mulțumim colegilor S. Agulnicov și S. Popovici, cercetători științifici la Centrul de Arheologie al Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM, pentru bunăvoința de a ne oferi pentru consultare lista și harta siturilor arheologice din municipiul Chișinău, realizate pe parcursul anilor 2009-2010.

neolitică (mil. VI-V a. Chr.)¹². A fost descoperit pe partea stângă a pantei din valea Mălina Mică (strada Mălina Mică).

Descoperire sit: N. Chetraru, 1958.

Bibliografie: Kerpapu 1973, nr. 128, 107; Hîncu 1996; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 2.

3. Chișinău-Valea Morilor. Sit monostratigrafic. Stațiune din epoca paleoliticului superior (circa 25.000-17.000 b.c.) Este situat în sectorul Centru, în parcul Valea Morilor, pe malul de nord al lacului omonim, la distanța de circa 200 m sud-est de stația salvare. În urma desecării lacului și în procesul lucrărilor de amenajare, pe locul fostei plaje, au fost descoperite câteva aglomerații de oase de mamut (de la cel puțin șase indivizi). În cadrul unor cercetări de salvare din anii 2009-2010 a fost dezvelită o suprafață de circa 1265 m², a fost identificată o stațiune paleolitică a vână-

¹² Piese neolitice au fost identificate de către cercetătorul Vitalie Burlacu.

torilor de mamuți, mai multe urme de rug dar și o colecție de unelte din silex (68 de piese) și din corn (vârfuri de suliță și de săgeată)¹³.

Descoperire sit: I. Tentiuc, A. Levinschi, 2009.

Cercetat de: I. Tentiuc, A. Levinschi, T. Obadă, 2009-2010.

Bibliografie: Obadă 2010; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 6-8.

4. Chișinău-Telecentru. Sit monostratigrafic. Stațiune din epoca paleoliticului superior (c. 35.000-10.000 b.c.). Este situat în sectorul Centru, pe panta unei văi din partea de vest de Telecentru. Parțial distrus de construcțiile contemporane.

Descoperire sit: N. Chetraru, 1959.

Bibliografie: Kerpapy 1973, nr. 129, 107; Larina 1993, 1.

5. Chișinău-Ștefan cel Mare. Sit monostratigrafic situat în sectorul Centru. Este reprezentat de o stațiune din epoca paleoliticului superior (c. 35.000-10.000 b.c.). A fost descoperit pe bd. Ștefan cel Mare, nr. 115, colț cu strada Serghei Lazo. În procesul excavării fundației unui edificiu au fost descoperite așchii, lame, gratoare și burine din silex.

Descoperire sit: N. Chetraru, 1996.

Informație: N. Chetraru.

6. Chișinău-Biserica Constantin și Elena.

Sit pluristratigrafic situat în sectorul Râșcani. Este reprezentat de: a. Stațiune din epoca mezolitică (c. 10.000-6.000/5.000 b.c.); b. Așezare din epoca bronzului, cultura Noua (secolul XIV-XIII a. Chr.); c. Așezare medievală timpurie aparținând culturii Lozna-Dodești-Hansca (=Protodridu), datată în secolele VIII-IX d. Chr. A fost descoperit în regiunea colinei Râșcani, pe malul stâng al râului Bâc, în apropierea Bisericii Sfinții Constantin și Elena. În mare parte este distrus de construcțiile contemporane.

Descoperire sit: N. Golțeva, T. Șcerbakova, 1975, I. Borziac, 1986.

Bibliografie: Hîncu 2003, 163; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 10, 11.

7. Chișinău-Colina Măzărache. Sit pluristratigrafic situat în sectorul Centru. Este reprezentat

de: a. Așezare din perioada medievală și premodernă (secolele XV-XVIII d. Chr.); b. Fortificație de refugiu, cu șanț și val, din perioada medievală (secolele XVI-XVII d. Chr.); c. Necropolă din perioada medievală și modernă (secolele XV-XVIII d. Chr.); d. Havuz, apeduct și locuințe din perioada modernă (secolul al XIX-lea). Pe colina Măzărache, situată pe malul drept al râului Bâc și în împrejurimile ei, la intersecția străzilor Pușkin și Albișoara, au fost descoperite complexe arheologice și materiale (unelte de muncă, piese de podobă, monede etc.) din diverse perioade istorice. A fost identificată necropola veche a Chișinăului. Au fost cercetate 52 de morminte din secolele XVI-XVIII d. Chr. Sursele documentare scrise medievale menționează pe acest loc, pentru anul 1436, toponimicul Chișinău.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Cercetat de: I. Tentiuc, V. Bubulici, M. Vasilache, L. Ermurachi, 2010.

Bibliografie: Хынку 1987, 5; Tentiuc et al. 2010.

8. Chișinău-Valea Morilor. Sit pluristratigrafic situat în sectorul Centru. Este reprezentat de: a. Așezare din perioada Cucuteni-Tripolie timpurie, Precucuteni III (încep. mil. V a. Chr.); b. Așezare aparținând culturii Cucuteni-Tripolie AB2 (mij. mil. V a. Chr.); c. Așezare din perioada Hallstattului tracic, cultura Chișinău-Corlăteni (secolele XII-XI a. Chr.); d. Așezare din epoca romană târzie, cultura Sântana de Mureș-Čerņjahov (sec. III-IV d. Chr.); e. Așezare din perioada medievală timpurie, cultura Lozna-Dodești-Hansca (=Protodridu) (sec. VII-VIII d. Chr.); f. Așezare din perioada medievală tardivă (sec. XVII-XVIII d. Chr.). A fost descoperită pe o pantă a malului lacului Valea Morilor, la locul de vărsare a râulețului Durlești în lac. Cercetările arheologice de salvare au permis identificarea, pe o suprafață de circa 600 m², a unor complexe (locuințe și gropi menajere) din perioadele menționate: resturi de locuințe și gropi menajere din perioada eneolitică; gropi menajere din perioada Hallstattului tracic; resturi de locuință din epoca romană; două locuințe din perioada evului mediu timpuriu.

Descoperire sit: T. Obadă, 2009.

Cercetat de: S. Bodean, 2009; O. Levițki, S. Bodean, 2010.

Bibliografie: Bodean 2010; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 6-8.

¹³ Informațiile ne-au fost oferite cu amabilitate de către Teodor Obadă, cercetător științific al Institutului de Zoologie al AȘM, căruia îi mulțumim și pe această cale.

9. Chișinău-Valea Morilor. Sit monostratigrafic. Așezare din epoca bronzului, cultura Noua (secolul XIV-XIII a. Chr.). A fost descoperită pe o pantă a malului lacului Valea Morilor, la circa 500 m spre sud-est de locul de vărsare a râulețului Durlești în lacul Valea Morilor. A fost cercetată o groapă menajeră, ceramică, oase de animale etc.

Descoperire sit: V. Bicbaiev, 2009.

Cercetat de: V. Bicbaiev, 2010.

10. Chișinău-Buiucani¹⁴. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Buiucani. Reprezintă o așezare din perioada Hallstattului tracic. Aparține culturii Chișinău-Corlăteni. Este datat cu secolele XII-XI a. Chr. A fost descoperită în extremitatea de nord-vest a Chișinăului, pe malul înalt al unui râuleț. Au fost efectuate cercetări arheologice pe o suprafață de circa 800 m². Au fost cercetate vetre de foc, resturi de cuptoare, o locuință semiadâncită. S-a găsit ceramică, un pumnal de bronz, un pilă de bronz și un fragment de psalie de os.

Descoperire sit: G. Sergheev, 1952.

Cercetat de: A. Meljukova, 1955-1956.

Bibliografie: Пасек 1955; Пасек 1956; Мелюкова 1961; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, nr. 79, 28; Larina 1993, 1.

11. Chișinău-Buiucanii Vechi. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Buiucani. Reprezintă o așezare din perioada Hallstattului tracic. Aparține culturii Chișinău-Corlăteni. Este datată în secolele XII-XI a. Chr.¹⁵. A fost descoperită în partea de nord-vest a Chișinăului, pe un promontoriu format de două râulețe de pe dreapta râului Bâc, la distanța de circa 200 m vest de Buiucanii Vechi. Au fost descoperite ceramică canelată și neagră lustruită, vase miniaturale, un vârf de săgeată de bronz și o figurină antropomorfă stilizată.

Descoperire sit: E. Tkaciuk.

Bibliografie: Агульников, Ткачук 1990, 105-107.

12. Chișinău-Colina antenelor de bruiaj. Sit pluristratigrafic situat în sectorul Râșcani. Este reprezentat de: a. Așezare din perioada Hallstattului tracic, aparținând culturii Chișinău-Corlăteni. Este datată în secolele XII-X a. Chr.; b. Așezare

aparținând culturii getice (secolele IV-III a. Chr.); c. Așezare medievală târzie (secolul XVII). A fost descoperit în partea veche a orașului, între străzile Colina Pușkin și Zamfir Arbore.

Descoperire sit: S. Agulnicov.

Bibliografie: Agulnicov, Popovici 2010, nr. 13.

13. Chișinău-Strada Muncești. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Botanica. Necropola din perioada antică (sec. II-III d. Chr.(?). Materiale aparținând unei necropole din perioada antică au fost colectate între șoseaua Muncești și stradela Muncești.

Informație: A. Levinschi.

14. Chișinău-Strada Vaslui. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Ciocana. Necropola din perioada antică (sec. II-III d. Chr.(?). În procesul lucrărilor de amenajare a apeductului urban, pe strada Vaslui, nr. 42, a fost distrus un mormânt. Au fost recuperate oase umane și o brățară din bronz.

Descoperire sit: I. Tentiuc, V. Bubulici, 2010.

15. Chișinău-Combinat. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Botanica. Așezare aparținând culturii Sântâna de Mureș-Černjahov (sec. II-IV d. Chr.)¹⁶. A fost descoperită în regiunea Combinatului de carne, pe strada Muncești, 121. Au fost colectate fragmente de amfore din secolele II-III d. Chr.

Descoperire sit: V. Fillipov, 1967.

Bibliografie: Рикман 1975, 123.

16. Chișinău-Râșcani. Sit pluristratigrafic situat în sectorul Râșcani. Este reprezentat de o așezare și o necropolă aparținând culturii Sântâna de Mureș-Černjahov (secolele II-IV d. Chr.). În procesul construcției fundației edificiului Coliseum Palace, la intersecția străzilor Nicolae Dimo și Miron Costin, a fost descoperite oase umane, ceramică modelată la roată, brățări de bronz și fibule de argint.

Descoperire sit: M. Onilă.

Informație: M. Onilă.

Bibliografie: Agulnicov, Popovici 2010, nr. 26.

17. Chișinău-Buiucani. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Buiucani. Așezarea aparține culturii Răducăneni (secolele XI-XIII). La

¹⁴ Monument de importanță națională (vezi: MO 2010, nr. 3, 41).

¹⁵ Monument de importanță națională (vezi: MO 2010, nr. 9, 41).

¹⁶ Monument de importanță națională (vezi: MO 2010, nr. 8, 41).

intersecția străzilor Ion Creangă și Vasile Lupu, au fost descoperite fragmente de căldări de lut și vase întregibile, care se păstrează în colecțiile MNAIM.

Descoperire sit: Gh. Postică, 1982.

Bibliografie: Постикэ 1985; Tentiuc 1996; Postică 2007, nr. 131, 426.

18. Chișinău-Schinoasa. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Centru. Așezarea aparține culturii Răducăneni (secolele XI-XIII). Pe teritoriul Azilului republican pentru invalizi și veterani, la intersecția străzilor M. Lermontov și Valea Rediului (fosta str. Kuprina), au fost descoperite fragmente de căldări de lut.

Descoperire sit: Gh. Postică, 1982.

Bibliografie: Постикэ 1985; Tentiuc 1996; Postică 2007, nr. 130, 426.

19. Chișinău-Muncești. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Botanica. A fost descoperit pe terasa de dreapta a râulețului Bâc, între străzile Valea Bâcului, nr. 5-9 și strada Calea Basarabiei. Așezarea are lungimea de circa 150 și lățimea de 50 m. A fost descoperită ceramică roșiatică, specifică perioadei Hoardei de Aur. Este datat în secolul al XIV-lea¹⁷.

Descoperire sit: V. Marchevici, 1962.

Bibliografie: Полевой, Бырня 1974, nr. 27, 35; Хынку 1987, 5; Larina 1993, 2; Hîncu 2003, 164.

20. Chișinău-Socol. Sit monostratigrafic situat în sectorul Râșcani. Este reprezentat o așezare medievală timpurie (secolele VIII-IX d. Chr.). A fost descoperit în partea dreaptă a Bulevardului Renașterii, pe malul drept al râulețului Socol, afluent de stânga a Bâcului, în triunghiul format de strada Pietrarilor, strada Cornești și stradela Andrei Doga. În mare parte este distrus de construcțiile contemporane.

Descoperire sit: S. Agulnicov, 2009.

Bibliografie: Agulnicov, Popovici 2010, nr. 10.

21. Chișinău-Strada Cornești. Sit monostratigrafic. Este situat în sectorul Râșcani. A fost descoperit pe strada Cornești, unde s-au cercetat două morminte realizate în conformitate cu ritul creștin de înmormântare. Probabil face parte din necropola medievală a Râșcanilor (secolul XVII-XVIII d. Chr.).

¹⁷ Monument de importanță națională (vezi: MO 2010, nr. 4, 41).

Descoperire sit: S. Agulnicov, 2009.

Bibliografie: Agulnicov, Popovici 2010, nr. 12.

II. Movile /Necropole tumulare

22. Chișinău. Tumul (3)¹⁸. Este situat în sectorul Râșcani, în parcul Petricani, pe teritoriul Universității Agrare de pe strada Mircești, nr. 23/1 (fosta str. Gribova), lângă un bloc de locuit cu 9 nivele. Are înălțimea de 4 m, diametrul e 80 m. Tumulul este cunoscut cu numele de *Movila lui Zăgănescu*.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 18; Larina 1993, 2; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 29.

23. Chișinău. Tumul (4). Este situat în sectorul Râșcani, pe un promontoriu format de cumpăna apelor, între strada Poștei (fosta Pocitovaja) și strada Călușarilor, nr. 30-34 (fosta a 2-a stradelă 8 Martie), la distanța de 10 m spre est de garajul cooperatist CCG nr. 17. Suprafața tumulului este acoperită cu arboret. Are înălțimea de 4 m, diametrul de 100 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 17; Larina 1993, 2-3; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 30.

24. Chișinău. Tumul (5). Este situat în sectorul Râșcani, pe o colină de pe malul stâng al râulețului Bâc, la circa 300 m nord de edificiul Circului, între străzile Carierei, nr. 4-14 (fosta str. Kariernaja) și strada Circului nr. 53-57 (fosta str. Krutaja). Are înălțimea de circa 8-10 m și diametrul de 100 m. Conform informațiilor culese de I. Hîncu, la începutul secolului XX pe mantia tumulului se mai putea observa o stelă funerară. Tumulul este cunoscut cu numele de *Movila Turcescă*.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 16; Larina 1993, 3; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 31.

25. Chișinău. Grup tumular (6-8). Tumul (6). Grup tumular cunoscut cu numele *La Trei Movilețe*. A fost identificat în sectorul Ciocana, la intersecția străzilor M. Sadoveanu (fosta str. Kirov) și Petru Zadnipru, lângă drumul de la marginea parcului Râșcani, pe teritoriul stației de parcare. Parțial deteriorat. Înălțimea tumulului este de 0,5 m, diametrul de circa 10 m.

¹⁸ Cifra din paranteze corespunde cu numărul de ordine al tumulilor din Repertoriului alcătuit de O. Larina în anul 1993.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 14; Larina 1993, 3; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 32.

26. Chișinău. Grup tumular (6-8). Tumul (7). A fost identificat în sectorul Ciocana, la intersecția străzilor M. Sadoveanu (fosta str. Kirov) și P. Zadnipru, lângă drumul de la marginea parcului Râșcani. Înălțimea tumulului este de 0,5 m, diametrul de circa 10 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 14; Larina 1993, 3; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 33.

27. Chișinău. Grup tumular (6-8). Tumul (8). A fost identificat în sectorul Ciocana, la intersecția străzilor M. Sadoveanu (fosta str. Kirov) și Petru Zadnipru, lângă drumul de la marginea parcului Râșcani. Înălțimea tumulului este de 0,5 m, diametrul de circa 10 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 14; Larina 1993, 3; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 34.

28. Chișinău. Tumulul (9). A fost identificat în sectorul Ciocana, la marginea unui platou din stânga râului Bâc, pe lotul individual al cetățeanului A. Vasilache, de pe strada Ișnovăț, nr. 34 (fosta a 3-a stradă Maiakovski). Suprafața este plantată cu viță-de-vie. Are înălțimea de circa 1 m și diametrul de 30 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 14-15; Larina 1993, 3; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 35.

29. Chișinău. Tumulul (10). A fost identificat în partea de sud-est a orașului, în sectorul Ciocana, lângă blocul administrativ al fostei gospodării „Dumbrava”, la est de linia electrică de înaltă tensiune. Tumulul este parțial distrus. Pe mantia lui este instalat cu semn geodezic. Înălțimea tumulului este de 0,5 m, diametrul de circa 10 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 16; Larina 1993, 3-4; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 36.

30. Chișinău. Tumulul (11). A fost identificat în partea de sud-est a orașului, în sectorul Ciocana, pe pământurile fostei gospodării „Dumbrava”, la sud-est de linia electrică de înaltă tensiune. Parțial distrus. Pe mantia lui este instalat cu semn

geodezic. Înălțimea tumulului este de 0,5 m, diametrul de circa 20 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 16; Larina 1993, 4; Agulnicov, Popovici 2010, nr. 37.

31. Chișinău. Grup tumular (12-13). Tumulul (12). Este situat în partea de sud-est a orașului, în sectorul Botanica, la capătul străzii Pădurii (fosta str. Lesnaja), la circa 300 m de aceasta și la circa 50 m de linia electrică de înaltă tensiune, pe teritoriul fostei Stații experimentale de culturi etero-oleaginoase (strada Muncești, nr. 426), în apropiere de blocurile Institutul de Genetică al AȘM. Suprafața tumulului este arată periodic, cândva avea înălțimea de circa 4 m, astăzi nu depășește 3 m, având diametrul de circa 30 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 21; Larina 1993, 4; Agulnicov, Popovici 2010.

32. Chișinău. Grup tumular (12-13). Tumulul (13). Este situat în partea de sud-est a orașului, în sectorul Botanica, la capătul străzii Pădurii (fosta str. Lesnaja), la circa 700 m de aceasta și la circa 300 m de tumulul 12, pe teritoriul stației experimentale de culturi etero-oleaginoase (strada Muncești, nr. 426). Suprafața tumulului este arată periodic. Tumulul a avut înălțimea este de 3 m. Astăzi este de circa 2 m și diametrul de circa 30 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 21-22; Larina 1993, 4; Agulnicov, Popovici 2010.

33. Chișinău. Grup tumular (14-15). Tumulul (14). Este situat în sectorul Botanica, la intersecția străzilor Grenoble, nr. 209 și Cuza Vodă, nr. 42 (fosta str. Belskogo), vis-à-vis de blocurile de locuit nr. 209 (str. Grenoble) și nr. 42 (str. Cuza Vodă), la distanța de circa 20 m vest de strada Grenoble. Suprafața tumulului este deteriorată de activitățile gospodărești. Pe poalele tumulului sunt instalate două transformatoare electrice și stâlpi pentru liniile electrice. Pe suprafața lui a fost construit un drum și o poartă de acces. Înălțimea tumulului este de circa 1 m, diametrul de 30 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: ХЫНКУ 1987, 18-19; Larina 1993, 4; Agulnicov, Popovici 2010.

34. Chișinău. Grup tumular (14-15). Tumulul (15). Este situat în sectorul Botanica, la intersecția străzilor Grenoble, nr. 209 și Cuza Vodă, nr. 42 (fosta str. Belskogo), vis-à-vis de blocurile de locuit nr. 209 de pe strada Grenoble și nr. 42 de pe strada Cuza Vodă, la distanța de circa 30 m vest de strada Grenoble. Suprafața tumulului este deteriorată de construcția unui drum. Înălțimea tumulului este de circa 0,5 m, diametrul – de circa 10 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 19; Larina 1993, 4; Agulnicov, Popovici 2010.

35. Chișinău. Grup tumular (16-17). Tumulul (16). Este situat în sectorul Botanica, la vest de strada Grenoble, în apropierea blocului de locuit nr. 279. Tumulul a fost afectat parțial în procesul trasării străzii Grenoble. Pe mantia tumulului a fost instalat un semn geodezic și un stâlp de telegraf (nr. 57/1, 2, 2). Suprafața a fost străpunsă de șanțuri cu cabluri de telefonie. Are înălțime de circa 3 m, și diametrul de 50 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 19-20; Larina 1993, 5; Agulnicov, Popovici 2010.

36. Chișinău. Grup tumular (16-17). Tumulul (17). Este situat în sectorul Botanica, la vest de strada Grenoble, în apropierea blocului de locuit nr. 279. Este amplasat la distanța de 20-25 m de tumulul 16. Tumulul a fost parțial distrus de activitățile de construcție. Înălțimea este de 0,2 m, diametrul de 10 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 19-20; Larina 1993, 5; Agulnicov, Popovici 2010.

37. Chișinău. Tumulul (18). Este situat în sectorul Botanica, pe strada Grenoble, vis-à-vis de Școala nr. 39 (strada Grenoble, nr. 198-200). A fost afectat în procesul trasării străzii menționate. O parte a mantiei tumulului este acoperit cu plantații de viță-de-vie. Inițial a avut înălțimea de circa 5 m. Astăzi din el s-a păstrat o porțiune din mantia tumulului cu înălțimea de 0,5 m și diametrul de circa 60 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 20; Larina 1993, 5; Agulnicov, Popovici 2010.

38. Chișinău. Tumulul (19). Este situat pe malul drept al Bâcului, în Sectorul Ciocana, în

apropierea fostei gospodăriei de sere, viv-à-vis de fostul Combinat de articole de beton armat nr. 4 (fostul ЖБИ 4). În mare parte este distrus de activitățile gospodărești ale complexului de sere. Conform informațiilor înălțimea tumulului a fost de circa 4 m cu diametrul de peste 40 m. De la tumul s-au păstrat doar unele resturi de la poalele acestuia cu înălțimea de până la 1 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 15-16; Larina 1993, 5; Agulnicov, Popovici 2010.

39. Chișinău. Grup tumular (20-22). Tumulul (20). Este situat în sectorul Ciocana, pe un platou dominant din stânga Bâcului, la capătul străzii Vadul lui Vodă, între străzile Ciocana și Maria Drăgan. Conform informațiilor înălțimea tumulului a fost de circa 6 m, iar diametrul de circa 50 m, însă în urma activităților edilitare a fost nivelat până la înălțimea de 1 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 11-13; Larina 1993, 5; Agulnicov, Popovici 2010.

40. Chișinău. Grup tumular (20-22). Tumulul (21). Este situat în sectorul Ciocana pe un platou dominant din stânga Bâcului, la capătul străzii Vadul lui Vodă, între străzile Ciocana și Maria Drăgan. Conform informațiilor, înălțimea tumulului a fost de circa 2 m, iar diametrul de circa 50 m, însă în urma activităților edilitare a fost nivelat până la înălțimea de 0,5 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 13; Larina 1993, 5; Agulnicov, Popovici 2010.

41. Chișinău. Grup tumular (20-22). Tumulul (22). Este situat în sectorul Ciocana pe un platou dominant din stânga Bâcului, la capătul străzii Vadul lui Vodă, între străzile Ciocana și Maria Drăgan. Conform informațiilor înălțimea tumulului a fost de circa 1 m, iar diametrul de circa 50 m, însă în urma activităților edilitare a fost nivelat până la înălțimea de 0,2-0,3 m.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 13; Larina 1993, 5; Agulnicov, Popovici 2010.

42. Chișinău. Tumulul (23). Este situat în sectorul Ciocana, la vest de strada Mircea cel Bătrân (fosta str. Kirov) și la nord de strada Ginta Latină (fosta str. Energhetikov) s-au păstrat resturile

unui tumul, cândva cu înălțimea de circa 3 m și diametrul de 40 m. În procesul amenajării străzii Mircea cel Bătrân mantaua tumulului în cea mai mare parte a fost distrusă și nivelată. Astăzi, pe locul unde se afla tumulul, abia dacă se poate observa o mică denivelare plantată cu arboret.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 13; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

43. Chișinău. Tumulul (24). Este situat în sectorul Ciocana, la vest de strada Mircea cel Bătrân (fosta str. Kirov) și la sud de strada Ginta Latină (fosta str. Energhetikov) s-au păstrat resturile unui tumul, cândva cu înălțimea de circa 2 m și diametrul de 30 m. În procesul amenajării străzii Mircea cel Bătrân mantia tumulului în cea mai mare parte a fost distrusă și nivelată. Astăzi se poate observa doar o mică denivelare plantată cu arboret.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 13; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

44. Chișinău. Tumulul (25). Este situat pe malul stâng, în lunca râului Bâc, în sectorul Ciocana, pe teritoriul fostei Direcții de resurse tehnologice (Управление технологической комплектации) de pe strada Uzinelor, nr. 78. E cunoscut cu numele de *Movila lui Hreapcă*. Acesta a avut înălțimea de circa 6 m și diametrul de peste 50 m. În procesul construirii depozitului DRT, mantia tumulului a fost nivelată în cea mai mare parte. Din tumul s-a păstrat doar partea de vest a mantiei.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 15; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

45. Chișinău. Grup tumular (26-27). Tumulul (26). Este situat pe malul stâng, în lunca râului Bâc, în sectorul Ciocana, pe teritoriul Combinatului de materiale de construcție de pe strada Uzinelor. În procesul de regularizare a albiei râului tumulul, care avea înălțimea de 3 m și diametrul de circa 50 m, a fost distrus iar suprafața mantiei a fost nivelată în cea mai mare parte.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 15; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

46. Chișinău. Grup tumular (26-27). Tumulul (27). Este situat pe malul stâng, în lunca

râului Bâc, în sectorul Ciocana, pe teritoriul Combinatului de materiale de construcție de pe strada Uzinelor. În procesul de regularizare a albiei râului tumulul, care avea înălțimea de 2 m și diametrul de circa 30 m, a fost distrus, iar suprafața a fost nivelată.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 15; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

47. Chișinău. Grup tumular (28-29). Tumulul (28). Este situat pe malul stâng, în lunca râului Bâc, în sectorul Ciocana, pe teritoriul stației de epurare a apelor reziduale a SA „Apă-Canal”, de pe strada Uzinelor. În procesul de regularizare a albiei râului și a stației de epurare tumulul, care avea înălțimea de 3 m și diametrul de circa 50 m, a fost distrus iar suprafața a fost nivelată.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 16; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

48. Chișinău. Grup tumular (28-29). Tumulul (29). Este situat pe malul stâng, în lunca râului Bâc, în sectorul Ciocana, pe teritoriul stației de epurare a apelor reziduale a SA „Apă-Canal”, de pe strada Uzinelor. În procesul de regularizare a albiei râului și a stației de epurare a apelor tumulul, care avea înălțimea de 2 m și diametrul de circa 30 m, a fost distrus iar suprafața a fost nivelată.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 16; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

49. Chișinău. Grup tumular (30-31). Tumulul (30). Este situat pe malul drept, în lunca râului Bâc, în sectorul Ciocana, la nord de complexul sportiv „Feroviarul”, pe strada Bazinului, nr. 23. Tumulul avea înălțimea de 5 m și diametrul de circa 60 m. Cea mai mare parte a acestuia a fost distrusă în procesul activităților edilitare.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 18; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

50. Chișinău. Grup tumular (30-31). Tumulul (31). Este situat în sectorul Centru în sectorul Ciocana,, pe malul drept, în lunca râului Bâc, la nord de complexul sportiv „Feroviarul”, pe strada Bazinului, nr. 23. Tumulul avea înălțimea de 2 m și diametrul de circa 30 m. Cea mai mare

parte a acestuia a fost distrusă în procesul activităților edilitare.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 18; Larina 1993, 6; Agulnicov, Popovici 2010.

51. Chișinău. Tumulul (32). Este situat în sectorul Botanica, pe strada Botanica, nr. 9 (azi: str. Grădina Botanică), în apropiere de întreprinderea Coloana auto 2808. Înălțimea tumulului era de 4 m, diametrul de 50 m. Cea mai mare parte a acestuia a fost distrusă în procesul activităților edilitare.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 21; Larina 1993, 7; Agulnicov, Popovici 2010.

52. Chișinău. Tumulul (33). Este situat la intersecția străzilor Uzinelor și Muncești, nr. 271, la est de podul de peste râul Bâc, lângă calea ferată. Înălțimea tumulului era de circa 2 m, diametrul de 50 m. Cea mai mare parte a acestuia a fost distrusă în procesul construirii căii ferate.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 22; Larina 1993, 7; Agulnicov, Popovici 2010.

53. Chișinău. Tumulul (34). Era situat în sectorul Buiucani, lângă ȘPT nr. 33 și școala internat nr. 5 de pe strada Ion Pelivan (fosta str. Comuna). A fost distrus în prima jumătate a secolului XX de activitățile edilitare.

Informație: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 22; Larina 1993, 7; Agulnicov, Popovici 2010.

54. Chișinău. Grup tumular (35-36). Tumulul (35). Este situat pe malul drept, pe prima terasă a râului Bâc, pe teritoriul întreprinderii „Victoria”, de pe strada Uzinelor, lângă Lutărie. Tumulul avea înălțimea de 4 m și diametrul de circa 60 m. Pe mantia tumulului era amplasat un semn geodezic. În cea mai mare parte este distrus de activitățile gospodărești.

Descoperire sit: I. Hîncu 1986

Bibliografie: Хынку 1987, 16; Agulnicov, Popovici 2010.

55. Chișinău. Grup tumular (35-36). Tumulul (36). Este situat pe malul drept, pe prima terasă a râului Bâc, pe teritoriul întreprinderii „Victoria”, de pe strada Uzinelor, lângă Lutărie.

Tumulul avea înălțimea de 2 m și diametrul de circa 40 m. Pe mantia tumulului era amplasat un semn geodezic. În cea mai mare parte este distrus de activitățile gospodărești.

Descoperire sit: I. Hîncu, 1986.

Bibliografie: Хынку 1987, 16; Agulnicov, Popovici 2010.

III. Depozite, tezaure monetare și mixte.

Descoperiri monetare izolate

În perioada modernă la Chișinău au fost semnalate mai multe depozite de piese arheologice, tezaure monetare și descoperiri izolate de monede. Primele atestări documentare a unor tezaure sau monede izolate, identificate în or. Chișinău, se referă la prima jumătate a secolului al XIX-lea. De regulă, cele mai multe dintre acestea sunt fixate în partea veche a orașului. Astfel, de exemplu, locuitorul Chișinăului, Ion Ganja, în anul 1837, a descoperit la Poșta Veche un tezaur de monede de aur. Pentru tentativă de tănuire a pieselor, acesta a fost tras la răspundere penală (Нудельман 1976, 131). La sfârșitul aceluiași secol, în anul 1883, în timpul amenajării unor străzi din partea veche a orașului, a fost descoperit un tezaur mixt. Din cadrul lui sunt cunoscute patru monede olandeze de aur și patru inele din același metal.

III.1. Depozite și piese izolate

1. Chișinău-Mălina Mică. Depozit de bronzuri. A fost descoperit la mijlocul anilor '50 ai secolului XX, la Mălina Mică. Din cele 50 de piese din bronz, în anul 1972, V. Marchevici a recuperat cinci seceri și un topor-celt¹⁹ fără urechiușă. Se păstrează în fondurile MNAIM (FB-28140).

Bibliografie: Дергачев 1975, nr. 56, 31-32; Дергачев, Бочкарев 2002, nr. 1165, 1198, 1284-1286, 246-247, 250, 268.

2. Chișinău-Buiucani. Depozit de bronzuri. A fost descoperit de către A. Meljukova, în anul 1956, în procesul săpăturilor arheologice a așezării din perioada Hallstattului tracic timpuriu. Este constituit dintr-un pumnal de bronz, cu două lame dispuse paralel, trei pilișoare și un inel cu două spirale, toate din bronz.

Bibliografie: Мелюкова 1956, 39; Дергачев 1975, nr. 35, 28.

¹⁹V. Dergaciiov le include în categoria descoperirilor întâmplătoare.

3. Chișinău. Depozit de bronzuri. A fost găsit în Chișinău. Locul exact al descoperirii rămâne necunoscut. Dintr-un depozit de bronzuri au fost recuperate o seceră și un inel de bronz. Se păstrează în fondurile MNAIM (FB-28145).

4. Chișinău-strada Olarilor. Depozit de pipe. A fost descoperit în anii '50 ai secolului trecut, pe fosta stradă Olarilor (Gonciarnia), azi dispărută, în partea veche a orașului. Este alcătuit din 240 de pipe de ceramică. Poate fi atribuit secolelor al XVII-XVIII-lea. Se păstrează în fondurile MNAIM (FB-9131).

Informație: A. Boldureanu.

5. Chișinău. Unelte din silex. Au fost găsite în diferite zone la orașului. 1. Un răzuitor din silex a fost descoperit în anul 1951 în zona vechiului aerodrom din sectorul Râșcani. 2. Așchie din silex. A fost descoperită în anul 1950 în partea de sud a cimitirului Armenesc. 3. Așchie din silex. A fost descoperită în anul 1950, la Mălina Mare, în teritoriul fostei gospodării auxiliare a Universității de Stat. 4. Așchie din silex. A fost descoperită în anii '50 ai secolului XX în timpul lucrărilor de pe strada București (fosta str. Podoliei). Pe o piesă a fost observată inscripția „Chișinău”. Se pare că face parte dintr-o colecție, dispersată, din perioada interbelică. Se păstrează în fondurile MNAIM (FB-10662).

6. Chișinău-Havuzul vechi. Cărămidă de la vechiul havuz al Chișinăului din secolul al XIX-lea. Conform fișei de însoțire a piesei, a fost descoperită în anul 1981, în partea veche a orașului și a fost scoasă, în timpul unor lucrări edilitare, din resturile unui havuz vechi. Se crede că face parte din havuzul construit în anul 1834 de către arhitectul din Odesa Ioan Sustodji. Se păstrează în fondurile MNAIM (FB-12897).

III.2. Tezaur monetare

7. Chișinău-Fantalului. Tezaur monetar. La începutul anilor '80 ai secolului XX, în procesul unor construcții urbanistice, pe strada Fantalului (fosta str. Kolhoznaja) a fost descoperit un tezaur de monede de argint tătarești, datat în secolul al XIV-lea.

Informație: M. Onilă.

8. Chișinău-Columna. Tezaur monetar. La începutul anilor '80 ai secolului XX, în apropierea

Uzinei de tractoare din Chișinău, la intersecția străzilor Columna și Henri Coandă, a fost descoperit un tezaur de monede tătarești din bronz din secolul al XIV-lea.

Informație: M. Onilă.

9. Chișinău-Baia Centrală. Tezaur monetar. În anii '80 ai secolului XX, la intersecția străzii Vasile Alecsandri și strada Grigore Ureche, în procesul reconstrucției Băii Centrale, a fost descoperit un tezaur din câteva sute de monede tătarești din bronz. Sunt datate în secolul al XIV-lea.

Informație: M. Onilă.

10. Chișinău. Tezaur monetar. Este alcătuit din 19 piese de argint. A fost descoperit în anii '50 ai secolului XX, la intersecția străzilor M. Kogălniceanu și Tighina, în timpul construirii orașelului studentesc al USM. Monedele aparțin unor emitenți din Imperiul Romano-German, Polonia, Spania și Suedia. Cea mai timpurie piesă este datată în anul 1621, cea mai târzie în 1662.

Informație: G. Sergheev, V. Lejnic.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 54, 124-125; Butnariu 1994, nr. 35, 57-58.

11. Chișinău. Tezaur monetar alcătuit din peste 10.000 piese de argint, bilon și bronz, în special șilingi. A fost descoperit în 1976, pe strada Fantalului (fosta str. Kolhoznaja), în partea veche a orașului, în procesul excavării șanțului pentru conductele de aprovizionare cu apă. Aparțin unor emitenți din Europa Centrală și de Vest: Polonia (Sigismund III Vasa (1586-1632), Lituania, Prusia (Gheorg Vilhelm (1619-1640) și Frederich Vilhelm (1640-1657), Suedia (de la Gustav II Adolf Vasa (1611-1632) până la Carol XI (1660-1697), Țările de Jos etc. În cadrul tezaurului au fost identificate mai multe imitații bătute la Suceava de domnitorul Eustratie Dabija (1661-1665).

Informație: I. Bolboceanu, V. Țurcanu, I. Josan.

Bibliografie: Нудельман, 1976, nr. 55, 125; Șlapac, Boldureanu 1996, 3.

12. Chișinău. Tezaur monetar. Anterior anului 1960, în timpul săpării gropii unui beci de pe strada Grădinilor (fosta str. Ogorodnaja), au fost descoperite două monede de argint (Olanda) datând cu mijlocul secolului al XVII-lea.

Informație: L. Nesterov.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 54, 145-146.

13. Chișinău. Tezaur monetar (monede de aur și argint; neidentificate). A fost descoperit în anul 1902, pe strada Grigore Ureche (fosta str. Voznesenskaja), în partea veche a orașului, într-un vas de metal. Fără datare exactă. Probabil secolul al XVII-lea.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 9, 131.

14. Chișinău. Monedă romană de bronz. A fost descoperită în anul 1963 pe strada A. Hâjdeu, colț cu strada George Coșbuc (fosta str. I. Creangă). Este o emisiune din perioada împăratului Constantin I cel Mare (306-337), emisă în numele Constantinopolului. Atribuită secolului al IV-lea.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 71, 67-68.

15. Chișinău. Descoperire izolată. În timpul unor lucrări urbanistice, pe strada Fantalului (fosta str. Kolhoznaja), în parte veche a orașului, la începutul anilor '80 ai secolului XX, a fost descoperită o monedă de argint având pe avers imaginea Sfântului Gheorghe ecvestru iar pe verso o inscripție tătarească. Pare să aparțină secolului al XIV-lea.

Informație: M. Onilă.

16. Chișinău-Mălina Mică. În anul 1970 în zona Mălina Mică (strada Mălina Mică), a fost descoperită o monedă de argint emisă de Sigismund de Vasa (1587-1632), Polonia. Tezaurul a fost depozitat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Informație: A. Bătrâncea.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 55, 146.

III.3. Tezaure monetare sau mixte și descoperiri izolate din oraș, cu loc neprecizat

17. Chișinău. Tezaur monetar. În anul 1972 în partea de sud-est a orașului (fără a fi precizat locul), a fost descoperit un tezaur de monede romane de aur din secolul al IV-lea, din care a fost recuperat un solidus de la Theodosius I (anii 379-395), bătut la Constantinopol.

Informație: V. Merva.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 14, 55.

18. Chișinău. Tezaur monetar. În anul 1973 (loc neprecizat) a fost descoperit un tezaur monetar din componența căruia au fost înregistrate 21 piese romane de argint din secolul al IV-lea, emise de Constantin al II-lea (anii 337-361).

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 13, 55.

19. Chișinău. Tezaur monetar. La sfârșitul anilor '50 ai secolului XX, în procesul lucrărilor de construcție (nu este precizat locul) a fost descoperit un tezaur din care au fost recuperate șase monede (Olanda). Este atribuit mijlocului secolului al XVII-lea.

Informație: K. Censki.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 52, 124.

20. Chișinău. Tezaur monetar. La sfârșitul anilor '50 ai secolului XX, în timpul trasării unor construcții inginerești (nu este precizat locul) a fost descoperit un tezaur monetar. Din componența lui s-au păstrat opt monede (Olanda). Datează din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Informație: I. Florea.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 53, 124.

21. Chișinău. Tezaur mixt. În partea veche a orașului (loc neprecizat), în anul 1883, a fost descoperit un tezaur format din 4 monede și 4 piese de aur (neidentificate) atribuite secolului al XVII-lea (?).

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 8, 131.

22. Chișinău. Tezaur monetar. În anul 1907, în Chișinău (loc neprecizat), au fost descoperite mai multe monede de aur (neidentificate).

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 10, 131-132.

23. Chișinău. În luna martie 1975, în timpul lucrărilor de amenajare a apeductului orașenesc (fără a fi precizat locul), au fost găsite câteva monede de argint (Olanda), datate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Informație: V. Slastihina.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 56, 146.

24. Chișinău-Poșta Veche. În anul 1837, în Chișinău (loc neprecizat), a fost descoperit un tezaur de monede de aur (neidentificate).

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 7, 131.

25. Chișinău. În anul 1970, în Chișinău (fără a fi precizat locul), a fost descoperită o monedă romană republicană de aur.

Bibliografie: Нудельман 1976, nr. 70, 67.

* * *

Așadar, în perimetrul actual al Chișinăului au fost descoperite 55 de situri arheologice. Dintre acestea 21 sunt situri mono- și pluristratigrafice și 34 sunt

tumuli. În cadrul celor 8 situri pluristratigrafice și 13 monostratigrafice au fost identificate 6 stațiuni preistorice, 23 așezări, o fortificație și 5 necropole. În acest fel, pe teritoriul orașului Chișinău, au fost identificate 69 monumente arheologice.

Cele mai timpurii situri din Chișinău sunt reprezentate de stațiunile din paleoliticul superior (cca 35.000-10.000 b.c.) care au fost descoperite și parțial cercetate la Valea Morilor, Valea Trandafirilor, Mălina Mică, Telecentru și, posibil, în centrul istoric al capitalei, la intersecția bulevardului Ștefan cel Mare cu strada Serghei Lazo. Epoca mezoliticului (cca 10.000-6.000 b.c.) este reprezentată de situl de lângă Biserica Sfinții Constantin și Elena și din zona Circului. Câteva piese din silex, reprezentând neoliticul aceric (mil. VI-V a. Chr.), au fost descoperite la Mălina Mică. O adevărată noutate, și chiar o surpriză pentru Chișinău, a fost descoperirea în anul 2009 a unor așezări din epoca eneolitică. Investigate arheologic, siturile eneolitice de la Valea Morilor, au furnizat materiale de o deosebită importanță pentru cunoașterea istoriei și arheologiei spațiului pruto-nistean în general și a microregiunii în particular. Tot la Valea Morilor a fost descoperită și parțial cercetată o așezare din epoca bronzului care, împreună cu situl de lângă Biserica Sfinții Constantin și Elena, întregesc tabloul evoluției comunităților locale în preistorie.

Un număr important de situri reprezintă perioada așa-numită a Hallstattului tracic. În hotarele Chișinăului au fost descoperite patru așezări reprezentative pentru epoca în discuție. Una dintre acestea, cea de la Buiucani, aparținând culturii Chișinău-Corlăteni, este cercetată în anii 1955-1956 de către cercetătoare A.I. Meljukova care o încadrează secolelor XII-X a. Chr. Cultura getică (secolele IV-III a. Chr.) este reprezentată de o singură așezare descoperită în zona Colinei antenelor de bruij sau Colina Pușkin.

Epoca romană este reprezentată de șase situri arheologice. Dintre acestea două necropole aparțin secolelor II-III d. Chr.(?) și au fost descoperite pe străzile Muncești și Vaslui. Patru situri aparțin culturii Sântana de Mureș-Černjahov (secolele III-IV d. Chr.) însumând trei așezări și o necropolă, fiind identificate la Valea Morilor, Valea Trandafirilor, în zona Râșcani și în apropiere de fostul Combinat de Mezeluri (str. Muncești, nr. 121).

Evul mediu (secolele V-XVII d. Chr.) este reprezentat de cel mai mare număr de situri – 12, pentru hotarele actuale ale Chișinăului. Cinci dintre ele reprezintă perioada evului mediu timpuriu: Cultura Lozna-Dodești-Hansca (=cultura Protodridu) (secolele VII-IX d. Chr.) (trei așezări) și două aparțin culturii Răducăneni (secolele XI-XIII d. Chr.). O singură așezare reflectă perioada de dominare politico-militară a tătar-mongolilor în ținut (Hoarda de Aur, secolul al XIV-lea). Aceasta a fost descoperită pe malul drept al Bâcului, în zona străzii Muncești. Secolele XV-XVII sunt reprezentate în special de așezări și necropole, identificate în zona veche, istorică a Chișinăului.

Cercetările arheologice de pe Colina Măzărache din anul 2010 și cele de la Valea Morilor din anii 2009-2010 au adus noi contribuții la cunoașterea perioadei incipiente a formării așezării Chișinău, fiind identificate resturi de locuință, unelte de muncă, ceramică, piese de podobă etc., toate reflectând complexitatea vieții sociale, economice, culturale, dar și a aspirațiilor spirituale ale chișinăuienilor.

Totodată, în hotarele actuale ale Chișinăului au mai fost descoperite patru depozite de piese (în special bronzuri) și 15 tezaure de monede sau mixte. Acestea erau formate de la câteva pâna la mai multe sute sau mii de piese. Componenta lor reflectă atât intensitatea preocupărilor economice ale localnicilor, cât și instabilitatea politică a regiunii în anumite perioade istorice.

Bibliografie

- Agulnicov, Popovici 2010:** S. Agulnicov, S. Popovici, Lista și harta monumentelor arheologice din municipiul Chișinău (manuscris) (Chișinău 2010).
- Bezviconi 1996:** Gh. Bezviconi, Semimileniul Chișinăului (Chișinău 1996).
- Bodean et al. 2010:** S. Bodean, S. Agulnicov, V. Burlacu, S. Popovici, Așezarea pluristratigrafică Valea Morilor. Campania 2010. In: Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiul artelor. Conferință științifică internațională, Chișinău, 28-29 octombrie 2010 (Chișinău 2010).
- Bodean 2010:** S. Bodean, Cercetările arheologice de la Valea Morilor (Chișinău) din anul 2010 (considerații preliminare). Comunicare la Masa Rotundă cu genericul: Investigațiile arheologice ale așezămintelor umane din Republica Moldova în anul 2010, în cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Așezămintele Umane. Orga-

- nizată de Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei și Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, 4 octombrie 2010.
- Boldureanu 2007:** A. Boldureanu, Cronica descoperirilor monetare (I). Tyragetia s.n. 1, vol. I [XVI], 2007, 351-360.
- Carta ICOMOS 1987:** Carta internațională privind protecția orașelor istorice, ICOMOS, 1987. In: Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții internaționale (Chișinău 2010), 260-262.
- Carta ICOMOS 1990:** Carta pentru protecția și gestiunea patrimoniului arheologic, ICOMOS, 1990. In: Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții internaționale (Chișinău 2010), 263-268.
- Ciobanu 1996:** Șt. Ciobanu, Chișinăul (Chișinău 1996).
- Ciocanu 2007:** S. Ciocanu, Chisinau – A Historic City in the Process of Disappearing. In: Heritage at Risk. ICOMOS world report 2006/2007 on monuments and sites in danger (München 2007), 115-116.
- Chișinău 1997:** Chișinău. Enciclopedie, ed. Iurie Colesnic (Chișinău 1997).
- Convenția 1992:** Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuită), La Valetta, 16 ianuarie 1992 (Ratificată de R. Moldova la 14.03.2002). In: Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții internaționale (Chișinău 2010), 116-136.
- DRH 1975:** Documenta Romaniae Historica. A. Moldova, vol. I (1384-1448) (București 1975).
- Dron 2001:** I. Dron, Chișinău. Schițe etnotoponimice (Chișinău 2001).
- Eremia 2000:** A. Eremia, Chișinău. Ghidul străzilor (Chișinău 2000).
- Eșanu 1998:** A. Eșanu, Chișinău. File de istorie. Cercetări, documente, materiale (Chișinău 1998).
- Eșanu 2001:** A. Eșanu, Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecleziastice. Studii (Chișinău 2001).
- Hîncu 1996:** I. Hîncu, Cercetări arheologice în Chișinău. In: Moldova Suverană, 1996, 26 octombrie.
- Hîncu 2003:** I. Hîncu, Vetre strămoșești din Republica Moldova (Chișinău 2003).
- Larina 1993:** O. Larina, Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova. Orașul Chișinău (Chișinău 1993). Manuscris. Arhiva MNAIM, inv. nr. 13.
- MEF 1978:** Moldova în epoca feudalismului, vol. II. Documente slavo-moldovenești. Veacurile XV-XVI (Chișinău 1978).
- MO 2010:** Monitorul Oficial al Republicii Moldova, anul XVII (3548-3550), nr. 15-17, 2 februarie 2010.
- Musteață 2004:** S. Musteață, Protecția patrimoniului arheologic în legislația națională, europeană și internațională. In: Studii de istorie veche și medievală. Omagiu profesorului Gheorghe Postică (Chișinău 2004), 28-41.
- Musteață 2008:** S. Musteață, Protecția patrimoniului arheologic. Studiu comparat: legislația Republicii Moldova și Statelor Unite ale Americii (Chișinău 2008).
- Musteață 2010:** S. Musteață, Patrimoniul arhitectural al Republicii Moldova între lege și fărădelege, In: (Coord. I. Ștefăniță) Cartea neagră a patrimoniului cultural al municipiului Chișinău (Chișinău 2010), 6-24.
- Nicolaev 1993:** Gh. Nicolaev, Unele aspecte ale ocrotirii monumentelor de istorie și cultură în RSS Moldovenească (anii 1940-1980). In: Valori și tradiții culturale în Moldova (Chișinău 1993).
- Niculită 1998:** A. Niculită, Un tezaur medieval monetar găsit în orașul Chișinău (155(5?)-1672. Tyragetia VI-VII, 1998, 135-142.
- Obada 2010:** T. Obadă, Johannes van der Plicht, The Valea Morilor layer (Chisinau, Republic of Moldova) a new station of mammoth hunters/ Le gisement Valea Morilor (Chisinau, Republic Moldova) une nouvelle station de chasseurs de mammoths. In: Quaternaire. Internationak Journal of the French Quaterary Associations 3, 2010.
- Postică 2007:** Gh. Postică, Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII) (București 2007).
- Registrul 2010:** Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat, aprobat prin Hotărârea Parlamentului RM nr. 1531-XII din 22 iunie 1993. In: Monitorul oficial al Republicii Moldova, anul XVII (3548-3550), nr. 15-17, 2 februarie 2010, 10-109.
- Sainciuc 2000:** L. Sainciuc, Colina antenelor de bruij (Chișinău 2000).
- Sava 2003:** E. Sava, Condition of System of Protection and Rescue Archaeological Monuments in Republic Moldova. In: 9th Annual Meeting EAA. 10th-14th September 2003. St. Petersburg. Russia. Final Programme and Abstracts (St. Petersburg 2003), 152-153.
- Tentiuc 2010a:** I. Tentiuc, Rezultatele prealabile ale investigațiilor arheologice de la Biserica Măzărache din vatra istorică a Chișinăului. Comunicare la Masa Rotundă cu genericul: Investigațiile arheologice ale așezămintelor umane din Republica Moldova în anul 2010, în cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Așezămintele Umane. Organizată de Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei și Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, 20 septembrie 2010.

- Tentiuc 2010b:** Ion Tentiuc, Arheologia între știință și deontologie: studiu de caz. In: Arheologia între știință, politică și economia de piață (Chișinău 2010), 128-144.
- Tentiuc et al. 2010a:** I. Tentiuc, V. Bubulici, M. Vasilache, L. Ermurachi, Despre investigațiile arheologice de la Biserica Măzărache din vatra istorică a Chișinăului (anul 2010). Comunicare la Masa Rotundă cu genericul: Investigațiile arheologice ale așezămintelor umane din Republica Moldova în anul 2010, în cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Așezămintele Umane. Organizată de Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei și Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, 4 octombrie 2010.
- Tentiuc et al. 2010b:** I. Tentiuc, V. Bubulici, M. Vasilache, L. Ermurachi, Considerații preliminare privind săpăturile arheologice sistematice de la Biserica Măzărache din Chișinău în anul 2010. In: Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiul artelor. Conferință științifică internațională, Chișinău, 28-29 octombrie 2010.
- Tentiuc, Popușoi 2008:** I. Tentiuc, N. Popușoi, Regimul juridic al investigațiilor arheologice în Republica Moldova și problema săpăturilor neautorizate. In: Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova. Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, 21-22 septembrie 2007 (Chișinău 2008), 44-50.
- Агульников, Ткачук 1990:** С.М. Агульников, М.Е. Ткачук, Находки раннего железного века с пос. Старые Боюканы. В сб.: Археологические исследования молодых ученых Молдавии (Кишинев 1990), 105-107.
- Батов 1986:** В.И. Батов (отв. ред.), Памятниковедение. Теория, методология, практика (Москва 1986).
- Бубис 1997:** И.М. Бубис, Зодчие Бернардацци (Кишинэу, Молдова - Louisville, Kentucky USA 1997).
- Гойда 2000:** М. Гойда, Археология в Республике Чехия: учет и охрана памятников, разведка древнего и исторического ландшафта. Stratum plus 5, 2000, 502-509.
- Дьячков 1990:** А.Н. Дьячков (отв. ред.), Памятники в контексте историко-культурной среды (Москва 1990).
- История 1966:** История Кишинева (Кишинев 1966).
- Кетрару 1973:** Н.А. Кетрару, Памятники эпох палеолита и мезолита. Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 1 (Кишинев 1973).
- Кетрару, Рикман 1960:** Н.А. Кетрару, Э.А. Рикман, Новые данные о памятниках первых веков нашей эры на территории Молдавии (Доп. к археологической карте Днестровско-Прутского междуречья). Известия Молдавского филиала АН СССР, 1960, 4, 3-20.
- Кишинев 1984:** Кишинев. Энциклопедия (Кишинев 1984).
- Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974:** В.Л. Лапушнян, И.Т. Никулицэ, М.А. Романовская, Памятники раннего железного века. Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 4 (Кишинев 1974).
- Маркевич 1973:** В.И. Маркевич, Памятники эпох неолита и энеолита. Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 2 (Кишинев 1973).
- Мелюкова 1956:** А. Мелюкова, Отчет о работе отряда скифской археологии Молдавской археологической экспедиции ИИМК и МФ АН СССР. Arhiva MNAIM, inv. nr. 380.
- Нудельман 1976:** А.А. Нудельман, Топография кладов и находок единичных монет (Кишинев 1976).
- Нудельман 1985:** А.А. Нудельман, Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе (Кишинев 1985).
- Полевой, Бырня 1974:** Л.Л. Полевой, П.П. Бырня, Средневековые маятники XIV-XVII вв. Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 7 (Кишинев 1974).
- Постикэ 1985:** Г.И. Постикэ, Глиняные котлы на территории Молдавии в раннередневековый период. СА 3, 1985, 227-240.
- Рикман 1975:** Э.А. Рикман, Памятники сарматов и племен черняховской культуры. Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 5 (Кишинев 1975).
- Федеров, Чеботаренко 1974:** Г.Б. Федеров, Г.Ф. Чеботаренко, Памятники древних славян (VI-XIII вв.). Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 6 (Кишинев 1974).
- Хронологическое 1960:** Хронологическое собрание законов и постановлений Верховного Совета и Правительства Молдавской ССР, т. 1-2 (Кишинев 1960).
- Хынку 1981:** И.Г. Хынку, Памятники археологии. В сб.: (Отв. ред. В.С. Зеленчук) Охрана и использование памятников истории и культуры Молдавии (Кишинев 1981), 15-32.
- Хынку 1987:** И.Г. Хынку, Археологические памятники г. Кишинева (Кишинев 1987).
- Юбилейный 1913:** Юбилейный сборник города Кишинева, 1812-1912 (Кишинев 1913).

On the question of archaeological sites in Chișinău (Catalogue of archaeological sites)

Abstract

Oral tradition and written sources indicate that the historic core of Chișinău is located in the lower part of the modern city adjacent to the river of Bic. Thus, in medieval documents the name of Chișinău was firstly mentioned on

July 17, 1436 in the document of Moldavian rulers Ilie and Stefan, in connection with the determination of borders of land granted to the Logofat Oancea for faithful service: "...near Bic, on the other side, in the valley opposite to Cheseneul of Acbas, by the wellspring, where there is a Tatar settlement, opposite the woods". The locality emerged at the source, that had been providing the inhabitants with drinking water until 1930s, had existed, apparently, already in the second half of the 14th century, before the ousting the Golden Horde from the south-eastern part of the Carpathian-Dniester area in the 30-80s of this century.

Archaeological exploration in the recent years has revealed that within the actual boundaries of Chișinău there are 55 archaeological sites (fig. 1). Of these, 21 are classified as single- and multilayer ones and 31 are burial mounds. The abovementioned 8 multi-layer and 13 single-layer sites include 6 prehistoric sites, 23 settlements of different times, one fortification, and 5 necropolises.

The earliest Chișinău archaeological sites are the Upper Paleolithic sites (ca 50.000-10.000 BC). They are discovered (and partially investigated) in the valley of Valea Morilor, Valea Trandafirilor, Malina Mica, at the Telecenter, and, possibly, in the historic center of the city, at the crossroads of the Stephen the Great Boulevard and Sergey Lazo Street. The Mesolithic Age (ca 20/15.000-12/10.000 BC) is represented by the site located near the St. Constantine and Helena Church, not far from the building of circus. Several flint tools representing the pre-ceramic Neolithic (the 9th-7th millennia BC) were found at Malina Mica. The real surprise for Chișinău was a discovery in 2009 of a site related to Aeneolithic time. Archaeological excavations in the Valea Morilor Aeneolithic settlement gave a very interesting material for studying the history and archaeology of the Prut-Dniester region in general and the micro-region under review in particular. At the same valley of Valea Morilor there was discovered and partially investigated a Bronze Age settlement that, together with the settlement found near the St. Constantine and Helena Church, complements a general picture of the development of local prehistoric communities in the region.

A large number of sites represent the period of the Thracian Hallstatt. Within the boundaries of modern Chișinău there were found four settlements of this time. One of them, discovered at Buiucani, was investigated in 1955/1956 by A.I. Meljukova and refers to the archaeological culture of Chișinău-Corlăteni. The settlement dates back to the 12th-10th centuries BC. The Getae culture is represented by a settlement discovered in the area of Colina Puskin.

The Roman era is represented by six archaeological sites. Of these, two burial grounds belong to the Sarmatian tribes (the 2nd century BC - 2nd century AD). They were found in the streets of Muncești and Vaslui. Four sites belong to the Santana de Mureș-Černjahov culture (the 3rd-4th century). There were discovered three settlements and a burial mound in the valley of Valea Morilor, Valea Trandafirilor, in the Rascani district, and in the territory of the former meat-packing plant (121 Muncești St.).

Within the boundaries of modern Chișinău the Middle Ages are represented by the largest number of archaeological sites: 12. Five of them are characteristic for the early medieval period: three settlements relate to the Lozna-Dodești-Hansca (=the Protodridu culture) (the 7th-9th centuries), while the other two belong to Răducăneni culture (the 11th-13th centuries). One settlement discovered on the right bank of Bic near the Muncești Street relates to the Golden Horde period. The 15th-17th centuries are represented especially by settlements and burial grounds discovered in the area of the historic center of Chișinău.

Archaeological investigations carried out in 2009-2010 on the Mazarache plateau and in the Valea Morilor valley have revealed new interesting materials for the study of prehistoric, ancient, and medieval Chisinau. The excavation revealed remains of dwellings, food wells, stone cellars, tools, pottery, various ornaments, i.e. material culture that allows more fully recreate various aspects of social, economic, and cultural life of Chișinău inhabitants as well as their spiritual aspirations.

Within the boundaries of modern Chișinău there were found several hoards of bronze objects as well as more than a dozen coin hoards and single coins (fig. 2). The coin hoards include from several ones to dozens, hundreds, and even thousands of coins. Their composition reflects the intense economic relations of Chisinau as well as political instability in the region during certain periods of its development.

List of illustrations:

Map 1. Chișinău. Settlements, ground burials and burial mounds.

Map 2. Chișinău. Hoards of coins and other objects.

К вопросу об археологических памятниках Кишинева (Каталог археологических памятников)

Резюме

Устная традиция и письменные источники, свидетельствуют о том, что историческое ядро Кишинева располагалось в нижней части современного города, прилегающей к реке Бык. Так, в средневековых документах название Кишинёва впервые упоминается 17 июля 1436 года, в грамоте господарей Молдовы Илие

и Штефана, в связи с уточнением границ земель, жалованных за верную службу логофету Оанчя, главе господарской канцелярии: «...и близь Быку, по той стороне, на долине што падает напротив Акбашева Кешенева, у криници, где есть татарское селище, против леска». Населенный пункт, возникший у источника, обеспечивающего жителей питьевой водой вплоть до 30-х годов прошлого века, существовал, по всей видимости, уже во второй половине XIV-го века, до вытеснения Золотой Орды из юго-восточной части Карпато-Днестровских земель в 70-80 годы указанного столетия.

Археологические разведки последних лет позволили выявить, что в современных границах города Кишинева существует 55 археологических памятников (рис. 1). Из них 21 относится к разряду одно- и многослойных, 31 являются курганами. Выявленные 8 многослойных и 13 однослойных памятников включают в себя 6 доисторических стоянок, 23 разновременных поселения, одно фортификационное сооружение и пять некрополей. Самые ранние памятники Кишинева представлены стоянками верхнего палеолита (около 50.000-10.000 до н.э.). Они обнаружены (и частично исследованы) в долине Валя Морилор, Валя Трандафирилор, Малая Малина, на Телецентре и, возможно, в историческом центре столицы, на перекрестке бульвара Штефан чел Маре и улицы Сергея Лазо. Эпоха мезолита (около 20/15.000-12/10.000 до н.э.) представлена стоянкой, находившейся рядом с церковью Св. Константина и Елены, недалеко от городского цирка. Несколько кремневых орудий, представляющих докерамический неолит (IX-VII тысячелетие до н.э.), обнаружены на Малой Малине. Настоящим сюрпризом для Кишинева было открытие в 2009-ом году памятника, относящегося к энеолитической эпохе. Археологические раскопки энеолитического поселения Валя Морилор дали весьма интересный материал для изучения истории и археологии Пруто-Днестровского региона в целом и исследуемого микрорегиона в частности. Там же, в долине Валя Морилор, обнаружено и частично исследовано поселение бронзового века, которое, вместе с поселением, найденным рядом с церковью Св. Константина и Елены, восполняет общую картину развития местных доисторических общин региона.

Большое количество памятников представляют период фракийского гальштата. В границах современного Кишинева обнаружено четыре поселения этого времени. Одно из них, обнаруженное на Буюканах, было исследовано в 1955/1956-м году А.И. Мелюковой и относится к археологической культуре Кишинэу-Корлэ-тець. Поселение датируется XII-X веками до н.э. Гетская культура (IV-III века до н.э.) представлена одним поселением, открытым в зоне Пушкинской Горки.

Римская эпоха представлена шестью археологическими памятниками. Из них два могильника принадлежат сарматским племенам (II век до н.э. - II век н.э.), они были выявлены на улицах Мунчешть и Васлуй. Четыре памятника принадлежат культуре Синтана де Муреш-Черняхов (III-IV век). В долине Валя Морилор, Валя Трандафирилор, в секторе Рышкань и на территории бывшего мясокомбината (улица Мунчешть, 121) обнаружено три поселения и один могильник.

В границах современного Кишинева средние века представлены наибольшим количеством археологических памятников – 12. Пять из них характерны для периода раннего средневековья: три поселения относятся к культуре Лозна-Додешть-Ханска (= культура Протодриду) (VII-IX вв.), а два других принадлежат культуре Рэдукэнь (XI-XIII вв.). К золотоордынскому периоду относится одно поселение, обнаруженное на правом берегу Быка, в районе улицы Мунчешть. XV – XVII века представлены, в особенности, поселениями и могильниками, выявленными в зоне исторического центра Кишинева.

Археологические исследования 2009-2010 годов на Мазаракиевском плато и в долине Валя Морилор выявили новые интересные материалы для изучения доисторического, античного и средневекового Кишинева. Раскопки выявили остатки жилищ, продовольственные ямы, каменные погребя, орудия труда, керамику, различного рода украшения, т.е. материальную культуру, которая позволяет более полно воссоздать различные аспекты социальной, экономической и культурной жизни кишиневцев, а также их духовные стремления.

В границах современного Кишинева было обнаружено несколько кладов бронзовых изделий, а также более десятка монетных кладов и единичных монет (рис. 2). Монетные клады включают в себя от нескольких единиц до многих десятков, сотен или даже тысяч экземпляров. Их состав отражает интенсивные экономические связи Кишинева, а также политическую нестабильность региона в определенные периоды его развития.

Список иллюстраций:

Карта 1. Кишинева. Поселения, грунтовые и курганные могильники.

Карта 2. Кишинева. Клады монет и предметов.

23.03.2011

Dr. Ion Tentiuc, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: ion_tentiuc@yahoo.com

Mariana Vasilache, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: arhmariana@yahoo.com